

*Na obálce je reprodukována fotografie Ivana Martina Jirouse s lampou
během Ságlova filmování Bondyho čtení Invalidních sourozenců v hospodě
Na Zavadilce v Klukovicích na podzim 1974. Foto: Ivo Pospíšil.*

Kniha byla vydána ve spolupráci s Ministerstvem kultury České republiky
a s přispěním Nadace Český literární fond.

© Martin Machovec, 2021

© Torst, 2021

ISBN 978-80-7215-691-7

Charta 77 a underground

Dnes je již všeobecně akceptovanou, byť ne vždy dosti zdůrazňovanou skutečností, že tzv. proces s českým undergroundem z roku 1976 byl jedním z nejvýznamnějších impulsů pro založení Charty 77. Za oněch 19 osob zatčených v březnu 1976, z nichž posléze v září zbylo 7 odsouzených (Havelka, Skalický, Stárek, Jirous, Zajíček, Karásek a Brabenec),³⁵¹ se z budoucích předních chartistů zcela jednoznačně postavili např. prof. Patočka, Jaroslav Seifert, Václav Havel, Petr Uhl či Zdeněk Mlynář.³⁵² Mezi zatčenými a posléze odsouzenými měl přitom z dřívějšíka jediné I. M. Jirous jisté, nepříliš blízké osobní kontakty s jedním ze zakladatelů Charty, tedy s Václavem Havlem.³⁵³ A je rovněž známým faktem, že netoliko těchto několik undergroundových umělců a aktivistů, kteří díky této solidaritě ze strany předních, často i v zahraničí věhlasných československých disidentů byli odsouzeni k podstatně nižším trestům, než jaké orgány státní z vůle původně měly pro ně připraveny, ale též desítky a desítky jejich zcela neznámých undergroundových příznivců a přátel byly o rok později ochotny a připraveny nenechat zase na holičkách tyto své nové kolegy, opustit pro ně ono příslověčné „veselé ghetto“ podzemí a vstoupit do širšího prostoru společenství lidí usilujících o „nápravu věcí veřejných“, a to i za podmínek husákovské „normalizační“ totality.

351] Viz blok „The Plastic People Of The Universe v datech“ in Jaroslav Riedel, ed., *The Plastic People Of The Universe: Texty*, 2. vyd., Maťa, Praha 2001.

352] Viz Komeda, Václav Vendelín – Kořán, Jaroslav (eds.), *„Hnědá kniha“ o procesech s českým undergroundem*, samizdat, 1976, 2., dopl. smz. vyd. 1980 (Šuk, Jaroslav, ed.). Tištěná komentovaná edice tohoto samizdatu: *„Hnědá kniha“ o procesech s českým undergroundem*, Machovec, Martin – Navrátil, Pavel – Stárek, František (eds.), Ústav pro studium totalitních režimů, Praha 2012.

353] V dokumentárním filmu rež. Jany Chytilové *The Plastic People of the Universe* (ČT 2001) říká Václav Havel, že Jirouse „trochu znal z dřívějších let, z šedesátých“, že však blíže se s ním a s děním v undergroundu vlastně seznámil až někdy na přelomu let 1975/76, tedy těsně před tzv. „druhým festivalem druhé kultury“, jenž se konal v Bojanovicích, a následným březnovým zatýkáním. Undergroundové aktivity prý Havlovi pozornosti před jeho osobním setkáním s Jirousem doporučil František Šmejkal.

Dříve než se pokusím objasnit poměrně složité vztahy, které undergroundové společenství v letech 1976 a 77 navázalo se vznikající obcí signatářů Charty 77, chtěl bych pár slovy připomenout historii onoho českého kulturního podzemí, z níž ona vzájemná, v krizových letech navázaná solidarita může být pochopitelnější.

K ozřejmení toho, oč šlo, snad nejlépe pomohl sám I. M. Jirous svým „manifestačním textem“, nazvaným *Zpráva o třetím českém hudebním obrození*, jenž pochází z února 1975.³⁵⁴ Jirous se touto svou Zprávou neobrací ani tolik „do vlastních řad“, tedy neoslovuje jím ono společenství básníků, výtvarníků a zejména rockových hudebníků (a ovšem též zázemí jejich příznivců), jako spíše, byť toto není v daném textu explicitně řečeno, širší pospolitost českého disentu, v polovině 70. let ještě velmi atomizovaného. Odívá tedy, sám intelektuál, do pojmů uchopitelných opět intelektuály to, co se již spontánně odehrávalo řadu let. Jirousova *Zpráva* je ovšem také pokusem zhodnotit pisatelovu vlastní práci: neboť bylo **především jeho zásluhou**, že z jedné z mnoha skupin „bigbeatové mládeže“, v tomto případě pravda velmi extravagantních, nonkonformních mládežnických rockerů, toužících koncem 60. let po uskutečnění svých uměleckých ambicí bez ohledu na tu či onu změnu režimu, se do poloviny 70. let vyvinulo bohatě strukturované společenství, nejprve do kulturního podzemí tupostí normalizační kulturní politiky zatlačované, posléze však tuto novou situaci reflektující jako danou a v jistém smyslu též osvobozující. Do roku 1975 se tedy kolem aktivit „psychedelického rock bandu“ The Plastic People of the Universe, hudebního tělesa, které již tehdy stejně jako o desítky let později bylo přímo ztělesněním, synonymem české undergroundové kultury 70. a 80. let, shromáždila celá řada tvůrčích a myslitelských osobností, u nichž by zájem o primitivistické umění rockerů bylo jinak asi dosti těžko možno očekávat. Díky Jirousovi se o Plastic People již od počátku zajímali – a na různých jejich akcích se též podíleli, resp. své akce s hudebními vystoupeními této skupiny propojovali – někteří výtvarníci, zejména představitelé tzv. Křižovnické školy

354] Viz *Magorův zápisník*, Torst, Praha 1997, s. 171–198.

čistého humoru bez vtipu. Tak např. Karel Nepraš, Zorka Ságlová, Eugen Brikcius, Otakar Slavík či Olaf Hanel. Rockové koncerty se na některých akcích prolínaly s happeningy, jež pořádali např. Brikcius, Ságlová a s jistým předstihem též Milan Knížík, jenž se sice záhy od akcí organizovaných Jirousem distancoval, avšak jeho duchovní a umělecký vliv na formující se undergroundové společenství ještě dlouho přetrvával.

Dalšího velice významného intelektuálního impulsu se „plastickému undergroundu“ dostalo, poté co se tato komunita sblížila s psychologem a katolicky orientovaným filosofem Jiřím Němcem, s jeho manželkou psycholožkou Danou Němcovou a jejich prostřednictvím též s řadou lidí z bývalého redakčního okruhu časopisu Tvář. A opět Jirous na počátku 70. let seznámil hudebníky Plastic People s básníkem a nonkonformním levicovým myslitelem a filosofem Zbyňkem Fišerem alias Egonem Bondym, jehož verše z 50., 60. i 70. let se pak v podání Plastiků měly vepsat vsuktu zlatým písmem do fondu českého undergroundu. Též díky Jirousovým impulsům vzniká během první poloviny 70. let celá řada dalších podzemních hudebních či hudebně-výtvarných těles, z nichž některá rovněž vytvořila díla trvalé hodnoty, – zejména soubor DG 307 básníka, hudebníka a výtvarníka Pavla Zajíčka. A přes Jirouse se s komunitou Plastiků sblíží řada lidí z prostředí tehdejší evangelické, československé studentské mládeže, např. Vratislav Brabenec či Svatopluk Karásek, o něco později též Jan Kozlík, Aleš Březina či Miloš Rejchrt. Reflexí tohoto zcela nečekaně a nebyvale pestrobarevného podzemního společenství byla právě Jirousova výše zmíněná *Zpráva*.

V kritickém roce 1976 byl ovšem Jirous jedním z prvních zatčených, jedním ze sedmi odsouzených, a to k trestu nejdelšímu – k půldruhému roku ve vězení. K osobnostem organizujícím nejprve akce na podporu zatčených undergroundových aktivistů a posléze též dospívajícím k myšlence založení Charty 77 (do značné míry jistě šlo o tytéž lidi) musel proto tehdy kromě Jirousovy *Zprávy* promluvit někdo jiný, někdo živoucí a na relativní svobodě jsoucí. V tomto ohledu je nutno zdůraznit zásluhy hlavně tří osob – Václava Havla a manželů Němcových. Především oni posledně jmenovaní mohli

na základě svých osobních konexí a díky své intelektuální kapacitě takříkajíc „přeložit“ do řeči srozumitelné např. nejen Václavu Havlovi, ale třeba i Ludvíku Vaculíkovi, Janu Patočkovi, Jaroslavu Seifertovi, Jiřímu Hájkovi, Karlu Kosíkovi, Václavu Černému či Ladislavu Hejdánkovi, že jde o věc hodnou nejen jejich zájmu, ale též jejich angažovanosti, tedy že v procesu s Plasty a spol. „*nam tua res agitur*“. A je také známo, že **toto** se podařilo.

Dále je nutno nastínit vzájemný poměr a vztah společenství původně undergroundového a během roku 1977 nově se formujícího volného společenství Charty 77.

Nejprve pár předeslání:

1/ Undergroundová komunita na rozdíl od pozdějšího společenství Charty 77 byla *de facto* společenstvím přátel a přátel přátel, které poutala jednak chuť „být spolu“ a „žít jinak“, v tomto smyslu tedy dosti nonkonformně, pospolitě, a to navzdory normalizačnímu „reálnému socialismu“. Šlo o lidi, kteří se scházeli u příležitosti koncertů, festivalů, bytových seminářů, čtení poesie či výtvarných výstav, ale i prostě – a to dosti často – v přátelské komunikaci jen tak po hospodách. Pojítkem zde bylo nepochybně značné odhodlání k jakési „pasivní rezistenci“, k odporu vůči světu politiky, reflektované přijetí života v anonymitě a na společenské periferii. Oproti tomu společenství Charty se postupně tvořilo spíše jako dosti volné uskupení jednotlivých komunikačních okruhů, jež pojila především odvaha k tomu přihlásit se o občanská práva v době totalitní zvůle. Je přitom jasné, že **všichni** signatáři Charty se před rokem 89 nikdy nemohli dohromady sejít, a je také vysoce pravděpodobné, že se vzájemně všichni ani moc dobře neznali, ba místy snad o toto seznámení ani moc nestáli. Jen těžko si lze představit třeba undergroundového průkopníka punk rocku, stylizujícího se po vzoru Lou Reeda, Davida Bowieho či Iggy Popa, původním povoláním malíře pokojů Josefa „Vaťáka“ Vondrušku v diskusi o cílech a směřování Charty třeba s prof. Černým, Václavem Bendou či Pavlem Kohoutem. Ano, vezli se takříkajíc na jedné lodi, poutala je ona **občanská odvaha**

vstoupit na kolbiště své vlastní *polis* ve chvíli, kdy něco takového bylo automaticky dobovými držiteli moci považováno za zločin, ale to je opravdu vše.

Z výše řečeného také vyplývá, že společenské hodnotové preference undergroundové komunity musely nutně doznat značných změn, poté co tato komunita byla do jisté míry inkorporována společenstvím Charty 77.

2/ Při vyhodnocování personálních podílů na struktuře Charty, při studii její tak říkajíc sociální struktury je vždy nutno mít na paměti, že konkrétní údaje např. o počtu signatářů mohou být samy o sobě dosti zkreslující. Již vícekrát bylo konstatováno, že za každým signatářem by bylo možno najít snad dva, snad tři, snad více „nesignatářů“, kteří se však *de facto* s aktivitami svých signatářských bližních zcela ztotožňovali. Zde máme na mysli jednak členy rodin signatářských chartistů, kteří často nepodepisovali prostě proto, aby v rodině vůbec zbyl někdo, komu by nebylo znemožněno běžné zaměstnání, dále řadu lidí, hlavně studentů, kteří byli ochotni Chartu podepsat, ale vlastně teprve na prosbu, či spíše po varování chartistických „sběračů podpisů“ od toho kvůli své vlastní bezpečnosti upustili, připomenout můžeme i případy sice „nesignatářů“, avšak o to více vlastně aktivních „chartistů“, resp. spíše disidentů, opozičníků. Zde budtež uvedeny tři konkrétní případy:

a/ Ze členů Plastiků z konce let sedmdesátých čtyři (Hlavsa, Janíček, Kabeš a Vožniak) Chartu nikdy nepodepsali, tři (Brabenec, Brabec a Schneider) ano. O názorové rozdíly přitom mezi nimi rozhodně nešlo, alespoň ne v tomto bodu.

b/ Jiřina Šiklová, jedna z nejagilnějších činitelů celého československého, tedy především chartistického disentu, podepsala Chartu až na jaře 1989.³⁵⁵

355] Anna Marvanová se zmiňuje rovněž o Josefu Mundilovi jako o obdobném příkladu „agilního nesignatáře“; viz Jechová, Květa, ed., *Lidé Charty 77. Zpráva o biografickém výzkumu*, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2003, s. 106. Takovýchto osobností však byla mezi českými disidenty celá řada. Adam Drda ve stati „Ti, kteří nepodepsali“, in *Revolver Revue*, č. 33, 1997, jmenuje mj. Rudolfa Kučeru, Zdeňka Neubauera, Aleše Havlíčka, Petra Rezka, Tomáše Halíka, Ivana Klímu, Petra Přího-

c/ Díky historikovi Petrovi Blažkovi³⁵⁶ byla veřejnost až v lednu 2007 seznámena s pozadím sběru podpisů v oné „předlednové“, první vlně. Podivností se zde objevuje řada, ale nejskurilnějším je zřejmě právě případ tolikrát velebeného i zostouzeného „guru undergroundu“ Zbyňka Fišera neboli Egona Bondyho, jenž měl posléze v 80. letech v undergroundové „frakci“ Charty sehrát ještě jistou roli. Blažek poukazuje na skutečnost, o níž až doposud nebylo jasno, totiž že Fišer-Bondy Chartu v oné prosincové vlně **skutečně podepsal**, že však, „na schůzce u Václava Havla [...] Jiří Němec tento podpis roztrhal,³⁵⁷ s vysvětlením, že Bondyho nepovažuje za svéprávného. Uhl proto vyrobil duplikát s poznámkou, že jde o deponovaný podpis“.³⁵⁸ Tato okolnost pak Fišerovi-Bondymu v následujících letech napomáhala k tomu, že jednou mohl vystupovat třeba jako „undergroundový filosof a básník“, kolega, ba snad i přítel Václava Havla, jindy snad přímo jako chartistický aktivista, zápasící na chartistických fórech o podobu Charty a její směřování,³⁵⁹ a ještě jindy zase přímo jako za-

du, Otto Mádra, Emanuela Mandlera; v koreferátu k Drdově stati (MM, „Polopatická impertinence“, in Kritická příloha Revolver Revue, č. 8, 1997) zmíněni dále mj. Bedřich Fučík, Vladimír Binar, Ivan Havel, Jindřich Chaloupecký, Ivan Chvatík, Milan Jungmann, Karel Kosík, Jiří Kuběna, Anna a Herberta Masarykovy, Jiří Mucha, Jiří Olič, Zdeněk Rotrekl, Jan Skácel, Ivan Wernisch, Josef Šafařík – vesměs tedy osobnosti disentu, u nichž by kladný postoj k Chartě 77 bylo možno předpokládat. **356]** Viz Lidové noviny, 8. 1. 2007, Blažek, Petr, „Alchymie podpisové akce“, s. I–II; viz též *Odpověď na nesvobodu. S Petrem Uhlem o ideovém rozpětí chartistů* (rozhovor Filipa Horáčka a Lukáše Rychetského s P. U.), in A2, 3. 1. 2007, č. 1.

357] Totéž dosvědčuje I. M. Jirous v dokumentárním filmu *Fišer alias Bondy*, rež. Jordi Niubo (ČT 2000) a dodává, že to považoval „za hrubou chybu“. Jirous zde také vyslovil domněnku, že právě skutečnost, že Fišerovi-Bondymu byl jeho podpis Charty „zcenzurován“, byla „důvodem jeho zatrpklosti, animozity vůči Chartě“.

358] Viz reprodukci příslušného duplikátu in Lidové noviny, 8. 1. 2007, s. VI.

359] 1. fórum Charty 77 (s tématem ekologie) se konalo 10. 6. 1987 v bytě Němcových v pražské Ječné 7; 2. fórum (s tématem strategie Charty) se konalo 28. 11. 1987 v restauraci „Ladronka“ v pražských Košířích (Plzeňská 208); 3. fórum se krátkou dobu konalo 17. 1. 1988 v hlubočepském hostinci „Besední restaurace“ (Slivenecká 92/7, Praha 5), ale bylo záhy policií rozeznáno, referáty však byly *ex post* dodány písemně, proto též zváno „korespondenční“, hlavním tématem měla být politika; 4. fórum se konalo 14. 5. 1988 v hostinci „U Holečků“ (jinak též „U české koruny“) poblíž obory Hvězda: to skončilo zásahem StB, o čemž svědčí filmový dokument,

vilý a nenávistný kritik „stínového chartistického establishmentu“, proklínající Chartu skoro tolik jako kolaboranty a estébáky.³⁶⁰

Měl tedy Jiří Němec pravdu? A i pokud ji měl, měl také právo postupovat tak, jak v případě podpisu Fišera-Bondyho postupoval? A bylo pak jeho motivací **skutečně** jen to, co prý uvedl? Když na jaře 1977 podepsal Chartu Bondyho věrný žák, pozoruhodný básník, ale též těžce psychopatická, narkomanií postižená osobnost Fanda Pánek, námitek nebylo. A případů podobných Pánkovu bychom v řadách chartistů nejspíše našli více... Měl či neměl tedy Fišer-Bondy důvody k tomu nebýt s chartistickým „vedením“ spokojen? Tyto otázky zůstávají trvale nezodpovězeny.

který při tomto zásahu pořídili pracovníci StB. Egon Bondy aktivně vystoupil na 2. fóru, ale byl přítomen na 3. i 4. fóru. O tom, jak bylo rozeznáno 4. fórum, napsal Bondy báseň datovanou 11. 9. 1988. (Podrobnosti, za něž autor vděčí Jiřímu Gruntořádovi, in Bondy, Egon, *Bezejmenná*, Akropolis, Praha 2019, s. 163–166.)

360] Do záhlaví osmého sešitu svých samizdatových *Poznámek k dějinám filosofie (Indická filosofie – pokračování)* z roku 1981 (tiskem 1992 a 1997) připsal Bondy toto věnování: „Věnováno Petru Uhlovi a Václavu Havlovi, kteří, zatímco já jsem mohl pracovat, museli sedět ve vězení“. Zřejmě v roce 1984, tedy po Havlově propuštění z vězení, píše pro něj Bondy do filosofického sborníku *Hostina* (smz. 1985, tiskem 1989) esej *Kritika substančního modelu*. Avšak již následujícího roku 1985 v Bondyho básnické sbírce *Tragédie u Dvořáčků a jiné básně* (tiskem pak vyšlo zkráceno pod titulem *Petriny*) se objevuje řada textů vůči Chartě i Havlovi vysloveně impertinentních, tak např. báseň datovaná 26. 9. 1985: „Prosral jsem životní šanci / že jsem v letech padesátých / nezpíval k tanci / Prosral jsem ji v šedesátých / že mi Literárky byly pro smích / Pak jsem ji prosral znova / že o Chartě jsem nenapsal / pochvalného slova / Proseru ji ještě do konce života / Jste pořád stejná holota“; dále báseň datovaná 18. 9. 1985: „MLADÍKOVI OD DVOU SLUNCŮ L.P. 1985 // Čti – nečti / Dělej si co chceš / Nahnílost je sladká / to je tvůj život / Nadouvej si střeva důležitostí / osy světa od Hrádečku do Prahy a zpět / Čím míň let ti je tím dýl budeš moct blbnout / Už v sobotu pro tebe přijede aspoň Bundeskanzler / abys mu pomoh zřídit světovou politiku / neboť s Rusy už je amen / Američani je vymazali z mapy / Myslím / že alespoň celá střední Evropa na tebe čeká / pokud nedáš přednost zřízení Rakousko-Uherska / ovšem jen ruku v ruce se soudruhem Mlýnářem ve Vídni“; impertinentní poznámky na adresu Charty se však již objevují v Bondyho próze 677 (smz. 1978, tiskem poprvé 2001) a nejvýrazněji pak v próze *Bezejmenná* z roku 1986, o níž bude ještě zmínka dále.

Z obou předeslání mj. plyne otázka zásadnější, totiž kdo vlastně měl či neměl „právo“, třeba jen „zvykové“, vzít podíl na spoluutváření podoby Charty, kdo se měl či neměl posléze účastnit diskusí o jejím směřování? Kdo na nich byl „vítán“? Jenom nepochybní signatáři? Je totiž zřejmé, že nejprve poměrně dosti rychle, posléze však již jen daleko pomalejším tempem se rozrůstající okruh vlastních signatářů je možno promítnout si na pozadí kružnice možná jednou, možná dvakrát širší, již tvořilo ono „latentní chartistické zázemí“. A totéž lze konstatovat i o komunitě undergroundové – či posléze v 80. letech spíše **o komunitách**. Jistá její výseč se prolínala se společenstvím Charty, avšak její – podstatně početnější – zázemí k signatářům nikdy nepatřilo. Údaj o přibližně až **sedmi tisících** (!) čtenářích undergroundového časopisu Vokno, jež odhadem a *ex post* stanovil jeho vydavatel, sám přední chartista, František Stárek,³⁶¹ je jistě sám o sobě dosti výmluvný.

S výše uvedenými předznamenáními uvádíme zde výsledek vlastní „ankety“, který snad může poněkud přispět k tomu, aby se ozřejmil netoliko poměr šíře či úže vymezeného společenství Charty 77 vůči šíře či úže vymezené komunitě undergroundové, ale také „sociální struktura“ Charty, případně též „generační rozrůznění“ v jejím rámci, jež se pak projevovalo ve sporech o podobu a směřování Charty ve druhé polovině let osmdesátých. Za zajímavé považujeme pro danou otázku dva zcela konkrétní počty, totiž a/ oněch 242³⁶² nejpůvodnějších signatářů Charty z prosince 1976; b/ oněch celkem

361] Tento Stárkův odhad cituje ve své diplomové práci o Voknu Jana Růžková, tiskem jako „Samizdatový časopis Vokno“ v bloku Bibliografie, in Kritický sborník, XIX, 1999/2000, s. 193–231 (zmínka o odhadu na s. 195–196).

362] Počet 242 signatářů „první vlny“ je uveden v publikaci *Charta 77: 1977–1989. Od morální k demokratické revoluci. Dokumentace* (Prečan, Vilém, ed.), Čs. středisko nezávislé kultury – Archa, Scheinfeld – Bratislava, 1990, s. 13; počet 241 signatářů je uveden v bloku o Chartě 77 in Lidové noviny, 8. 1. 2007, s. III. (V témže čísle Lid. N. jsou reprodukovány snímky celkem 256 původních „kartiček“ s podpisy prvních signatářů, kromě 242 je zde tedy možno spatřit oněch 14 „kartiček“ signatářů, jejichž podpisy původně neměly být zveřejněny, a to včetně onoho Uhlova „duplikátu“ kartičky s podpisem Zbyňka Fišera, tj. Egona Bondyho.)

cca 1000 signatářů z let 1976–79.³⁶³ Čtyři přední chartisté, konkrétně Petr Uhl, Jiří Gruntorád, František Stárek a Ivan Martin Jirous, byli vyzváni, aby se vyjádřili **k podílu „lidí z undergroundu“ na uvedených počtech**.³⁶⁴ Bohužel se však záhy ukázalo, že takováto „anketa“ je zřejmě neproveditelná bez předběžného podrobnějšího průzkumu v „personální historii“ signatářů Charty 77, k němuž ovšem zatím nedošlo. Toliko František Stárek se dokázal k danému dotazu vyjádřit obsírněji a konkrétněji.

V první vlně signatářů z prosince 1976 byli lidé z undergroundové komunity zastoupeni jen zcela minimálně, přičemž vesměs jde spíše o ony „undergroundové aktivisty“, známé i mimo tento okruh: Tak kromě Dany a Jiřího Němcových jsou zde např. podpisy Vratislava Brabence, Věry Jirousové, Svatopluka Karáska, Jana Lopatky, Eugena Brikciuse, Jana Šafránka, Aleše Březiny, Olafa Hanela či Jiřího Daníčka, dále pak několika dalších, v disidentských

363] Z dokumentů (prohlášení) Charty z let 1977–79 je možno zjistit, že za toto období ji podepsalo celkem na 1018 osob. Konkrétněji: ke konci roku 1977 (dokumenty č. 1, 5, 8, 11 a 14) napočítáno na 832 signatářů [242 + 208 + 167 + 133 + 82; k „netto“ počtu 167 signatářů z 8. dokumentu lze dospět počtem 617 – (242 + 208) = 167]; za rok 1978 (dokumenty č. 17 a 20) 106 signatářů; za rok 1979 (dok. č. 25 a 27) 80 signatářů; celkem tedy za toto první období oněch 1018 signatářů. Pro srovnání počty nových signatářů mezi lety 1980–1986: 1980: 48 signatářů, 1981: 44 signatářů, 1982: 36 signatářů, 1983: 37 signatářů, 1984: 25 signatářů, 1985: 28 signatářů, 1986: 31 signatářů. Na sklonku 80. let pak počty nových signatářů opět prudce stoupají: 1987: 69 signatářů, 1988: 111 signatářů, 1989 (do 30. září) 291 signatářů. Tyto počty jistě ještě nejsou definitivní, neboť neberou na zřetel např. odvolané podpisy, počty podpisů agentů StB, tzv. deponované podpisy z první vlny atd. atp.

364] Naše kritéria pro toto zařazení jsou následující: 1/ osoby, které se před rokem 1977 pohybovaly **zcela či převážně** v undergroundové komunitě, nikoli v kruzích známých disidentů, posléze tvůrců Charty 77, k nimž se posléze dostaly zejména prostřednictvím manželů Němcových či Ivana Jirouse; 2/ osoby, které sice takovéto konexe mít mohly (a měly), ale jakožto vesměs staří Jirousovi umělečtí přátelé již ze 60. let byli v první polovině let sedmdesátých činní **hlavně** v undergroundové komunitě (např. Andrej Stankovič, Věra Jirousová, Eugen Brikcius, Jiří Daníček), tedy vesměs intelektuálové, vysokoškoláci, studovaní umělci; 3/ případy sui generis, např. Fišer-Bondy, Jiří a Dana Němcovi, Jan Lopatka.

kruzích již spíše neznámých osob (Jiří Mrázek, Jana Převraská, Miluše Števíčková, Zdeněk „Londýn“ Vokatý, Jan Schneider) a konečně – připustíme to – též Fišera-Bondyho.³⁶⁵ Tato bilance je přirozená a pochopitelná: Někteří undergroundoví předáci byli stále ještě ve vězení, a navíc z původních „sběračů podpisů“ neměl na undergroundové „zázemí“ kontakt vlastně nikdo, k tomu by bylo zapotřebí tehdy také ještě vězněného Jirouse. (Jiří Němec, jenž jako jediný z původních „sběračů“ přece jen měl jisté kontakty alespoň na lidi z okruhu pražského undergroundu, se dle sdělení Petra Uhla tehdy rozhodl, že alespoň **v této první vlně** Chartu **těmto** lidem nabízet k podpisu nebude – opět z důvodů, které jsou dosti nasnadě.) Celkově tedy podíl signatářů z undergroundového okruhu v první vlně **činí stěží 6–7 procent**.

Ve vlně bezprostředně následující tj. z let 1977–79 však již registrujeme jména většiny těch, kdo v undergroundové komunitě patřili k nejagilnějším, nejvýznamnějším osobnostem. Tak kromě Martina a Juliany Jirousových setkáváme se tu např. s Marií Benetkovou, Zbyňkem Benýškem, Ivanem Bierhanzlem, Janem Brabcem, Petrem Cibulkou, Jaroslavem Kukalem, manželi Princovými, Miroslavem Skalickým, Karlem Soukupem, Andrejem Stankovičem, Františkem Stárkem, Iljou Storoženkem, Petrem Taťounem, Vlastimilem Třešňákem, Vladimírem Vojákem, Dášou Vokatou, Milanem Vopálkou, Josefem Vondruškou, Pavlem Zajíčkem či v té době s undergroundem se značně sblíživším Jaroslavem Hutkou. Zde však již také nacházíme ony desítky a desítky, případně stovky mimopražských, zejména severočeských a západočeských příznivců undergroundu; šlo o osoby, jejichž jména ani tehdy, natož nyní intelektuálním organizátorům Charty nic neříkala, a přece jejich manifestovaná solidarita s Chartou zasluhovala nemenší úctu než odvaha předních pražských disidentů. Františku Stárkovi se pro léta 1977–79 podařilo na základě stanovených kritérií **identifikovat**

365] Bez Fišera-Bondyho tedy 16 signatářů, s Jiřím Pallasem a Janem Patočkou ml. (viz dále) 18 signatářů z prosince 76.

366] Zde vypisujeme jména **všech** „undergroundových signatářů“ z let 1977–79 (tedy kromě oněch celkem osmnácti výše jmenovaných, z prosince 1976), jak je na základě naší „ankety“ provizorně identifikoval František Stárek (čísla v závorkách se týkají podpisového archu; jde o případy, kdy mezi signatáři byly osoby stejného jména): Libor Albert, Ilektra Almeditu, Michaela Auerová, Vladimír Balabán, Ivan Bálek, Zdeněk Bartoš, Jindřich Belant, Jozef Benedek, Marie Benetková, Zbyněk Benýšek, Ivan Bierhanzl, Pavel Blatný, Miloslav Boháček, Oto Bokroš, Jan Brabec, Petr Brousek, Zdeněk Buk, Ladislav Cerman, Vladimír Cerman, Petr Cibulka, Ivan Černega, Jiří Černega, Michal Černega, Hana Černohorská, Milan Daler, Josef Decastello, Blanka Dobešová, Antonín Dolejš, Jiří Doležal, Karel Duda, Bára Dvořáčková, Růžena Faitová, Luděk Farkaš, Jan Glanc, Viktor Groh, Richard Hamza, Karel „Kocour“ Havelka, Jan Havlíček, Pavel Heřman, Štefan Hiroš, František Hochmann, Stanislav Homola, Miroslav „Alpín“ Hrabán, Jan Hrabina, Petr Hrach, Jan Hric, Jaroslav Hutka, František Chalupický, Jiří Chmel, Hana Chmelová-Pípalová, Jaroslav „Šimako“ Chnapko, Miroslav Ilek, Ivan Martin „Magor“ Jirous, Juliana Jirousová, Zbyněk Jonák, Jaroslav Kabelka, Antonín Kamiš, Zdeněk Kazík, Jan Kindl, Michal Kobal, Josef Kordík, Jan Kozlík, Ivan Kožíšek, Jiří „Hubert“ Kratochvíl (25), Karel Kraus (11), Vladimír Kroul, Jiří Křivský, Jiří Kubiček, Věra Kubičková-Kabešová, Jaroslav Kukal, Jaroslava Kušnírová, Lilian Landová, Vendelín Laurenčík, Gabriel Levický, Jaroslav Linhart, Milan Linhart, Martin Litomiský, Vladimír „Salám“ Macák, Pavel Macháček, Vratislav „Quido“ Machulka, Ivan Maňásek, Vladimír Marek, Vlastimil Markytán, Petr Mašek, František Maštera, Michal Matzenauer, Jitka Matzenauerová, František Maxera, Otakar „Alfréd“ Michl, Věra Mikulová, Jaroslav Mlejnek, Martina Mrázová, Vladimír Muzička, Pavel Myslín, Marcela Němcová-Kubínová, Markéta Němcová-Fialková, Pavla Němcová-Paloušová, David Němec, Ondřej Němec, Antonín Němejce, Vladimír Oborský, Jaroslava Odvárková, Jiří Olt, Pavel Opocenský, Věra Oppelová, Petr „Pinda“ Ouda, Josef Ouroda, Walter Pannc, František Pánek, Ladislav Papež, Viktor Parkán, Jan Pilnáček, Jaroslava Pilnáčková, Marcela „Mašina“ Pinterová, Milan Piša, Ladislav Plíva, Antonín „Banán“ Pojar, Jiří Popel, Jan Princ, Květa Princová, Petr Prokeš, Petr Ragan, Marie Raganová, Vratislav Riedl, Ivana Riedlová, Olga Rychtářová-Hochmannová, Zora Rysová, Zdenka Řeháková, Miroslav „Skalák“ Skalický, Bohumír Slavík, Otakar Slavík, David Souček, Karel „Čarli“ Soukup, Marie Soukupová, Andrej „Nikolaj“ Stankovič, František „Čuňas“ Stárek, Ilja Storoženko, Xenie Svobodová-Zavadilová, Jan Šafrata, Jan „Šejba“ Šeba, Vlastislav „Wasil“ Šnajdr, Petr Tařoun, Petr Tomíšek, Tomáš Toulec, Vlastimil Třešňák, Jiří Uhrín, Jan „Čágo“ Unger, Jaroslav „Boví“ Unger, Jaromír Urban, Jiří Vaněk (11), Josef Vaněk, Jan Velát, Vladimír Voják, Dagmar Vokatá, Josef „Vaťák“ Vondruška, Milan „Dino“ Vopálka, Lubomír Vydra, Robert Wittmann, Marian Zajíček, Pavel Zajíček, Ladislav Zatori, Jiří Zelenka, Jitka Zelenková, Pavel Zeman.

ších 8 signatářů,³⁶⁷ což dohromady činí zhruba **20 procent** úhrnného počtu z období do konce r. 1979, přičemž však **celkový podíl „undergroundových signatářů“** za celou dobu existence Charty 77 **odhaduje Stárek ve shodě s Jirousem na 40 až 45 procent.**³⁶⁸

K undergroundovému společenství a jeho vztahu k Chartě 77 v 80. letech:

Nejprve je třeba připomenout, že vlastně celé hnutí Charty na počátku 80. let ztratilo dosti na své původní dynamice a že i společenství jejích signatářů doznalo značných změn. K onomu více než jednomu tisíci chartistů z let 1976–79 přibývá za léta 1980–1986, tedy do nástupu Gorbačova, jen cca 250 dalších. Jak známo, politicko-policejní teror, zejména pak akce StB zvaná „Asanace“³⁶⁹, jejímž cílem bylo vyštít co nejvíce chartistických předáků a aktivistů do exilu, případně je přivést do vězení, byl ve značné míře úspěšný. Navíc se v řadách chartistů objevují další agenti StB a také – mravně snad ještě ubožejší – tzv. chartisté-cestovatelé, kteří chápali v souvislosti s cíli tzv. akce „Asanace“ své signatářství jako zaručeně úspěšnou žádost o výjezdní doložku, byť jednosměrnou. V této souvislosti je

367] I. M. Jirous identifikoval 6 signatářů z let 1977–79 a dva signatáře z prosince 1976: Stanislav Borůvka, Luisa Geisslerová, Daniel Kummermann, Jan Litomiský, Martin Novák, Jiří Pallas (1), Jan Patočka ml. (1), Tomáš Petřivý (čísla v závorkách se opět týkají příslušného podpisového archu).

Milan Kozelka po první publikaci tohoto seznamu identifikoval 4 další „undergroundové signatáře“ z let 1977–79: Jiří Dak Horák (17), Zdeněk Piras, Jana Pirasová, Jiří Mário Volf.

Jiří Černega rovněž *ex post* identifikoval 6 dalších signatářů: Jiří Marek (Kolínec, 1977), Ctirad Zdvováček (Horažďovice, 1977), Stanislav Veringer (/14/ Horažďovice, 1977), Petr Fiala (Sušice, 1978), Vladimír Vrba (Červené Dvorce, 1978), Jaroslav Kopsis (/25/ Sušice, 1979).

Celkem tedy pro léta 1976–79 identifikováno 198 „undergroundových signatářů“.

368] Tyto odhady je možno srovnat s údaji H. G. Skillinga, jež cituje Milan Otáhal in *Opozice, moc, společnost 1969–1989*, ÚSD AV ČR – Maxdorf, Praha 1994.

369] O akci „Asanace“ viz Ondřej Koutek, „Akce ASANACE“; Pavel Gregor, „Vyšetřování akce ASANACE“, in *Securitas imperii*, 13, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, Praha 2006.

třeba zdůraznit, že undergroundová, Chartou zčásti inkorporovaná komunita byla na počátku 80. let postižena ze všech chartistických „složek“ snad nejcitelněji. Připomeňme si zde data v této souvislosti nejzávažnější:

a/ I. M. Jirous je v letech 1977–79, 1981–85 a 1988–89 vězněn, přičemž v letech 1985–87 je na něj ještě navíc uvalen tzv. ochranný dohled. Jirousovi je takto prakticky znemožněno pokračovat v práci nejagilnějšího organizátora undergroundových kulturních podniků. Jirous sice zůstává snad nejváženější osobností českého undergroundu, avšak jeho **přímý vliv** na další undergroundovsko-chartistické dění je přirozeně zcela minimalizován. (V letech 1979–83 je také vězněn největší zastánce spolupráce s undergroundem z řad chartistických předáků Václav Havel.)

b/ Neustálé policejní šikany posléze sklizejí své plody. Do vynuceného exilu na přelomu 70. a 80. let odcházejí někteří z nejprřednějších undergroundových umělců a aktivistů, např. Pavel Zajíček, Svatopluk Karásek, Vratislav Brabenec, Jiří Němec, Zbyněk Benýšek, Vlastimil Třešňák, Eugen Brikcius, Josef Vondruška, Karel „Kocour“ Havelka, Miroslav Skalický, Karel „Charlie“ Soukup, Zdeněk „Londýn“ Vokatý – a ovšem též desítky dalších, méně známých osob.

c/ Poslední, ovšem neveřejná, vystoupení dvou nejznámějších undergroundových hudebních skupin, tj. Plastic People a DG 307, se konala v letech 1979 a 1981. Je známo, že venkovské domy, kde se tyto poslední koncerty konaly, byly teroristickými akcemi StB buď vyvlastněny a spáleny (dům manželů Princových v Rychnově u Děčína, dům Jiřího Veláta v Kerharticích u České Kamenice), nebo alespoň jenom vyvlastněny, *de facto* tedy majitelům zabaveny (dům Skalického a jeho přátel v Nové Vísce u Kadaně).³⁷⁰ Skupina DG 307 se po odchodu Zajíčka do exilu rozpadla a Plastic People sice dále existují, avšak po roce 1981 již pod svým jménem ani na neveřejném místě nevystoupí ani jednou.

370] Viz blok „The Plastic People Of The Universe v datech“ in Jaroslav Riedel, ed., *The Plastic People Of The Universe: Texty*, 2. vyd., Maťa, Praha 2001, s. 22–23; viz též dokumentární film Jany Chytilové (pozn. 353).

d/ Řada osobností, před březnem 1976 v undergroundové komunitě velmi agilních, se především v důsledku neustávajícího policejního teroru stahuje do ústraní, do „vnitřního exilu“. Již ani undergroundová komunita z roku 1976 nebyla zdaleka totožná s okruhem příznivců Plastiků z roku dejme tomu 1970. Slovy Jirousovými, „slabší jedinci záhy odpadli“. ³⁷¹ Daleko tvrdší čas zkoušek měl přitom koncem 70. let teprve nastat. Spěcháme dodat, že důvodů k nechuti k „chartistické inkorporaci“ undergroundu mohlo být více. Snad zde stojí též za připomenutí, že nechuť – alespoň z počátku – vůči Chartě, zejména tedy vůči některým jejím exkomunistickým předákům, měli také někteří bývalí političtí vězni z 50. let. ³⁷² V případně řady „lidí z undergroundu“ však zřejmě spíše šlo o nechuť vůči faktické politizaci všeho podzemního kulturního dění, případně i o podezření, že někteří předáci Charty prostě hodlají undergroundové „masy“ využít jako své „mouřeniny“, tedy k dosažení svých latentně politických ambicí. Z různých příčin, alespoň navenek, se od chartisticko-undergroundového společenství distancovali někteří Jirousovi přátelé mezi výtvarníky, např. Nepraš, Plíšková, ovšem Knížák, jehož kritický odstup však byl již staršího data, ale třeba i Jirousův švagr, fotograf a filmař Jan SágI, bez jehož práce před rokem 1976 bychom dnes byli připraveni o nesmírně cennou doku-

371] V 5. kapitole své *Zprávy o třetím českém hudebním obrození* napsal Jirous konkrétně o personálních změnách ve složení Plastic People na počátku 70. let: „Skupina ztrácí profesionální statut **slabší povahy ji opouštějí** [zdůraznil MM] a jádro příštích Plastiků – soustředěné kolem Hlavy a Janíčka, začíná prakticky z ničeho...“ Toto konstatování však může být chápáno jako *pars pro toto* celek tehdejší undergroundové komunity.

372] Autor děkuje Jiřímu Gruntorádovi za upozornění na to, že vztah bývalých politických vězňů k Chartě 77 je možno dosti objektivně posoudit též podle podílu někdejších členů K 231 na celkovém počtu signatářů. Zajímavé je zde především zjištění, že v první vlně sběru podpisů (z prosince 1976), která byla v jistém smyslu „anonymní“, neboť jednotliví signatáři kromě „sběračů“ neznali až do chvíle zveřejnění jména svých dalších kolegů, bylo procento bývalých členů K 231 poměrně vysoké; později však prudce pokleslo. O vztahu bývalých politických vězňů k Chartě 77 viz též diskusi „Byly to odlišné světy“ (účastníci: Petr Blažek, Petr Kouřa, Petruška Šustrová, Jan Wünsch), in *Babylon*, 15. 1. 2007, XVI, č. 5, s. 8.

mentaci undergroundových uměleckých akcí.³⁷³ Do svého druhu vnitřního exilu se již v roce 1977 stáhl též Fišer-Bondy, jenž se v té době začal zabírat olbřímím, na řadu let dopředu naplánovaným úkolem sepsat vlastní, v samizdatu vydatelné dějiny filosofie, jež skromně nazval *Poznámky k dějinám filosofie* (1977–1990).³⁷⁴

e/ Vlastně jedinou jakžtakž trvalou stopou dříve tak bohatých undergroundových aktivit všeho druhu se stávají samizdatové (a „magnitizdatové“) projekty, zejména vydávání časopisu Vokno, jež se započalo v červenci 1979 a na němž měl největší zásluhu jeho editor František Stárek.³⁷⁵ Ovšem, jak známo, i zde byla StB dosti úspěšná: v letech 1981–84 byl Stárek společně s dalšími redaktory Vokna vězněn a Vokno nevycházelo.

Na počátku 80. let se tedy situace jak pro Chartu, tak pro přidruženou i nepřidruženou undergroundovou komunitu jeví jako značně beznadějná. Undergroundová komunita byla atomizována, rozbita.

373] Viz SágI, Jan, *Tanec na dvojitém ledě / Dancing on the Double Ice*, Kant, Praha 2013, s. 30. SágI zde v rozhovoru s Petrem Volfem o roztržce s Jirousem říká: „Rozešli jsme se ideově v sedmdesátém šestém roce. K rozchodu to postupně špělo, protože Magor byl vůdce se všemi nepříjemnými vlastnostmi, které vůdce má, a já jsem je nesnášel. Já hlavně nesnáším manipulace a Magor s androšema manipuloval – možná by to jinak ani nefungovalo, ale mně to vadilo čím dál víc, protože ta manipulace byla čím dál tvrdší, a vlastně jedněma dveřma přišel Vašek Havel a já jsem druhýma odešel. Nechtěl jsem politizaci undergroundu. Pro mě znamenal hlavně svobodu a byl jsem svým postavením důsledně mimo jakýkoliv establishment a jakékoliv struktury. Už nás sice mleli, ale pro mě bylo důležité tvářit se, že nejsou. Chtěl jsem mít takovou oázu svobody.“

374] Bondyho *Poznámky k dějinám filosofie* vycházely samizdatově v letech 1977–1987; původně je autor rozvrhl do třinácti smz. sešitů, přičemž poslední, hypoteticky tedy 14. sešit, nebyl již v této podobě nikdy realizován, neboť byl svým autorem dopsán až v roce 1990. Knižně pak toto dílo vyšlo v edici Vokna v šesti svazcích v letech 1992–1996.

375] Jana Růžková ve výše zmíněné práci (viz pozn. 83, 88, 331, 361) uvádí konkrétní údaje: 1. a 2. číslo Vokna vyšlo v roce 1979, 3. č. v roce 1980, 4. a 5. č. v roce 1981, 6. číslo bylo v listopadu 1981 zkonfiskováno a nebylo již rekonstruováno a vydáno, 7. číslo vyšlo pak až na jaře 1985, tedy ještě v době, kdy po svém propuštění z vězení v roce 1984 byl Stárek v tzv. ochranném dohledu.

Ti, kdo duchovně undergroundové dění nejvíce ovlivňovali, jsou náhle pryč, biblicky řečeno, stádce je rozptýleno, bez pastýře.

Zlom nastal až v roce 1985 jednak obnoveným vydáváním Vokna, propuštěním Jirouse z vězení na poměrně dlouhou dobu tří let, a především pak nástupem oné „mladé generace českého undergroundu“, tedy okruhu nově vzniknuvšího časopisu Jednou nohou, posléze Revolver Revue. V této poslední fázi komunistické totality, v níž neoficiální dění, jak známo, rok od roku opět nabývalo na dynamice, se ještě jednou, naposledy, vymezil český underground vůči Chartě. V řadě polemik na stránkách Vokna, Revolver Revue, Infochu i v jiných samizdatech se tentokrát právě Egon Bondy pokusil stanovit jakousi „demarkační linii“ mezi „mladými z undergroundu“, jejichž mluvčím se zřejmě tehdy cítil oprávněn být, a jím vysmívaným chartistickým „stínovým establishmentem“.

Touto fází vzájemných vztahů Charty a undergroundového společenství se v poslední době zabýval Luboš Veselý³⁷⁶ a již dříve též Martin Palouš.³⁷⁷ Shrnujeme doposud známá fakta: Jde zejména o polemiku, jež byla v roce 1987 vyvolána publikací *Dopisu signatářům k 10. výročí Charty 77*, v němž byly mj. formulovány problémy mezi tzv. „aktivním jádrem“ Charty a její „pasivní většinou“, reflektován „generační problém“ Charty a rovněž zde zazněla výzva k svolání „Fóra Charty“,³⁷⁸ dále o marný pokus Anny Šabatové prosadit pro rok 1987 za jednoho z mluvčích Charty Františka Stárka, proti čemuž se postavili např. Petruška Šustrová, Václav Benda či Rudolf Slánský,³⁷⁹ dále o Stárkem – ovšem ve spolupráci s Fišerem-

376] Viz Veselý, Luboš, „Underground (Charty 77)“, in Blažek, Petr, ed., *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968–1989*, Dokořán, Praha 2005.

377] Viz Palouš, Martin, „Poznámky ke generačním sporům v Chartě 77 v druhé polovině osmdesátých let“, in Mandler, Emanuel, ed., *Dvě desetiletí před listopadem 89*, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR – Maxdorf, Praha 1993.

378] Viz dokument Charty 3/87 ze 6. ledna 1987; viz též publikaci tohoto dokumentu in Prečan, Vilém, ed., *Charta 77: 1977–1989*, Čs. středisko nezávislé kultury – Archa, Scheinfeld – Bratislava, 1990, s. 307–322.

379] Viz výše citovanou studii Luboše Veselého, s. 115–116 (pozn. 376); viz též Kučerová, Lenka, „Vokno do undergroundu“ („Cyklus Charta: rozhovor s Františkem Čuňasem Stárkem“), in *Nový prostor*, č. 130, 2003, s. 36–37.

Bondym – sepsaný tzv. *Dopis 40 signatářů Charty 77* ze srpna 1987,³⁸⁰ o následné polemiky, jež na stránkách *Infochu* vedli např. Martin Palouš s Lubošem Vydrou,³⁸¹ konečně pak i fakt, že toto vše vedlo posléze na základě dohody mezi Havlem a Stárkem k zorganizování tzv. „2. fóra Charty 77“, jež se pak konalo 28. 11. 1987 a na němž vlastně, jak zdůrazňuje Veselý, vliv onoho radikálního „křídla mladých“, tj. *de facto* oné části undergroundu podporující Stárka a linii Vokna, v jistém směru převážil. Cituji Veselého formulaci: „Ve sporu, zda by Charta 77 měla být svolavatelem veřejných shromáždění, nakonec zvítězil názor radikálnější mladší generace a mluvčím Janu Litomiskému, Libuši Šilhánové a Janu Vohryzkovi bylo doporučeno, aby oznámili příslušným úřadům konání manifestace ke dni lidských práv 10. prosince 1987.“³⁸²

K těmto dnes již pozapomenutým skutečnostem zbývá ještě dodat úvahu o tom, jakou vlastně při nich sehrál roli onen „stínový mluvčí“ undergroundové chartistické „frakce“, případně širšího undergroundového zázemí, Egon Bondy. Luboš Veselý ve své studii cituje pramen s názvem *Výkaz preventivních opatření provedených útvarem čs. kontrarozvědky*,³⁸³ v němž nachází potvrzení skutečnosti, že Fišer-Bondy byl ve druhé polovině 80. let StB opětovně donucen k jisté míře spolupráce, že byl veden v kategorii „důvěrník“ pod krycím jménem „Oskar“. Veselý z tohoto zdroje též cituje věty:

380] Viz *Informace o Chartě 77*, roč. 10, č. 10, 1987, s. 8–10.

381] Viz výše citovanou studii Luboše Veselého, s. 118. Z dnešního hlediska se již může zdát až nepochopitelné, jak mohl *Dopis 40 signatářů*, vyznačující se vstřícným, až krotkým tónem, vzbudit mezi některými předními chartisty tak křečovitě, panické reakce.

382] Veselý, op. cit. s. 118. Počet účastníků tohoto vlastně prvního veřejného vystoupení chartistů, byť ještě nepovoleného, jež se konalo na pražském Staroměstském náměstí, odhaduje František Stárek ve výše citovaném rozhovoru s Kučerovou (pozn. 379) na tři tisíce a její uskutečnění zjevně považuje za zásluhu svoji a lidí v Chartě smýšlejících stejně jako on.

383] Veselý, op. cit., s. 117, v této souvislosti odkazuje na „dokument z dílny 3. oddělení 1. odboru X. správy SNB ze 17. října 1987“; neuvádí však, kde je tento dokument archivován, zda byl již někde publikován a zda je veřejnosti bez překážek přístupný.

„D-OSKAR byl v červnu 1987 zaměřen na zpracování materiálu, který by byl po rozšíření v prostředí CH-77 schopen vyvolat polemiku. V měsíci červenci byl text D-OSKAREM připraven a v srpnu 87 byl rozšiřován signatářem CH-77 Františkem Stárkem.“ Veselý rovněž poukazuje na to, že již v 80. letech bylo řadě undergroundových aktivistů a chartistů zřejmé, že se Fišer-Bondy „během výsledků dopouští mnoha indiskrecí, ačkoli o jeho přímé spolupráci s tajnou policií nevěděli“, zároveň ovšem také připouští, že v případě *Dopisu 40 signatářů* skutečně šlo především o iniciativu Stárkovu, kterou si docela dobře Fišerův „řídící orgán“ mohl jen připsat za svou „zásluhu“, ale že hlavně – v té míře, v jaké měla StB – hlavně v rámci tzv. akce „Klín“³⁸⁴ – v plánu zasít do společenství Charty rozkol a využít k tomu mj. třeba Fišera-Bondyho a zneužít i entuziasmu Stárkova – právě tohoto cíle **nebylo dosaženo**, ba spíše naopak. Charta se na svém „2. fóru“ dosti zradikalizovala, „pasivní většina“ byla aktivizována: bylo tedy dosaženo pravého opaku toho, co by si StB mohla přát. S trochou nadsázky bychom tedy mohli tvrdit, že undergroundoví aktivisté již podruhé dodali disidentským intelektuálům impuls, jenž podnítil významné události. Ty z let 1987–88 vedly tentokrát již přímo k listopadu 1989.

Konkrétní podíl Fišera-Bondyho na těchto událostech se však již zřejmě nikdy nepodaří bezezbytku objasnit, neboť část jeho „spisu“ v níž byla tato poslední perioda jeho spolupráce s StB dokumentována, byla údajně skartována.³⁸⁵ V této souvislosti je však třeba ještě připomenout několik faktů méně známých.

Je snad možno bez přehánění říci, že právě Bondy byl ve druhé polovině 80. let neaktivnější ze staré undergroundové gardy, že on zde vlastně zbyl jako jediný, poslední undergroundový intelektuál, který měl chuť na téma „poslání undergroundu“ dále teoretizovat. Jírousovi k něčemu takovému prostě nezbýval čas a prostor a ti ostatní, kdo by se k něčemu takovému mohli a měli

384] O akci „Klín“ viz Žáček, Pavel, „Celostátní projekt „Klín“, in *Securitas imperii*, 1, Praha 1994, s. 60–87.

385] Další podrobnosti o účasti Fišera-Bondyho na 2. fóru Charty in Bondy, Egon, *Bezejmenná*, Akropolis, Praha 2019, s. 163–166 (tj. v edičním komentáři tamtéž).

vyjadřovat, byli vesměs v exilu. A je také nesporným faktem, že autorita „básníka Bondyho“ byla v 80. letech u mladší undergroundové generace vskutku veliká, a to navzdory prokázané skutečnosti, že i v letech 1976–77, kdy, jak se mělo ukázat až po listopadu 89, s StB vskutku nespolupracoval, ba naopak byl veden jako „nepřátelská osoba“, při výsleších byl ochoten sdělovat až příliš mnoho.³⁸⁶ Bylo to jeho přirozené plebejství, jeho ochota naslouchat vskutku komukoli, kdo za ním přišel, i třeba zcela neznámému samizdatovému debutantu, jak o tom nakonec svědčí např. Petr Placák, Jáchym Topol či J. H. Krchovský.³⁸⁷ Byla to ovšem také legenda o něm, o básníkově, jenž je, jak sám říkal, „v undergroundu už od roku 1948“, jeho nekompromisnost v záležitostech uměleckých, publikačních, jeho nadání vnímat problémy v horizontu širším než jen několika let či desetiletí, konečně i jeho osobní kouzlo, spontaneita, pracovitost, byla to jeho poesie, jíž vskutku ovlivnil skoro každého undergroundového autora. Stránky Vokna byly Bondymu vždy otevřeny, takže jeden čas to vypadalo, že Bondy by byl ochoten si z Vokna udělat cosi jako svůj „zápisník“; byl vítán též v Revolver Revue. Jenže jeho postupně narůstající, až paranoidní zášť vůči chartistickému „stínovému establishmentu“ mu již jeho „mladí přátelé“ beze slova spolknout ochotni nebyli. Pozoruhodná je v tomto ohledu jeho polemika s Ivanem Lamperem týkající se vlastně jen tří kapitol („Na Žabinci“,

386] Prvním kdo na toto upozornil, byl v roce 1979 I. M. Jirous ve stati *Zasadil jsem vám osiku, pane doktore!*, kde konkrétně píše: „Když jsem četl při tzv. uzavírání spisů výpovědi více než sto lidí, které tam byly zařazeny, jediná výpověď, která mnou otřásla, byla právě výpověď Bondyho. Jako jediný jim vyzradil, co se dalo. Nejen, že řekl všechno, co věděl a na co se ho ptali, řekl jim mnohem víc a neměl jsem tehdy slova, kterými bych klasifikoval jeho zradu.“ Zároveň však v téže stati velmi vysoko hodnotí Bondyho poesii i prózu i filosofické eseje. Tyto jeho úvahy jsou až doposud použitelným východiskem při dalším bádání o Bondyho literárním díle. Viz vydání in *Magorova summa*, Torst, Praha 1997, s. 419–430.

387] Takto o Bondym hovoří Placák, Krchovský, Topol a řada dalších např. v dokumentárním filmu Jordi Niuba *Fišer alias Bondy* (viz pozn. 357); Krchovský se o intenzitě Bondyho vlivu na svou tvorbu rozepisuje také ve svém doslovu k vydání svých juvenilií, viz „Doslov (pokračovatele) autora“, in J. H. /Krchovský/, *Mladost – radost...*, Větrné mlýny, Brno 2005.

„Plovárna“ a „Vokno“) z Bondyho prózy *Bezejmenná* (smz. 1986, tiskem 2001 a 2019).³⁸⁸ V pasážích zamontovaných do textů se zcela jinou tematikou zde Bondy nikoli sice poprvé, ale nyní zato velmi vášnivě a nevybíravě, zaútočil na onen „stínový establishment“ Charty, především pak na její „proamerické křídlo“, dále zde kritizoval „odtrženost domácích disidentů“ od dobových problémů české mládeže, na jejíhož tribuna se povýšil; na jiném místě zase zesměšňoval ty, kdo lpí na občanských svobodách, a rozvíjel teorii – již bylo také možno číst jako apologetiku sovětského systému – o tom, že „věk svobody – to jest věk lidských práv – přešel“. Některé pasáže těchto textů tak vlastně nabývají podoby pamfletu místy až denunciačního dosahu. Lamper – pod pseudonymem Horna Pigment – velmi tvrdě odpověděl na stránkách 6. čísla *Jednou nohou / Revolver Revue* (1987) ve stati *Zpívá hlasitě, ale falešně*.³⁸⁹ Také v tomto případě se jednalo nikoli sice o první, přímo z řad autorů undergroundové publicistiky vyšeší pokus Bondyho texty kritizovat, ale vskutku **o první radikální a zevrubnou kritiku** jeho postojů vůči Chartě (ale potažmo též jeho literární produkce z posledních let), což mezi Bondyho vyznavači možná tehdy způsobilo šok nemenší než o rok později onen *Dopis 40 signatářů* mezi chartistickými předáky. Zajímavé jsou při této polemice ještě tři souvislosti:

1/ Kupodivu zhruba rok po svém vystoupení proti Bondymu na stránkách RR mluví Lamper na setkání chartistických spisovatelů u Ivana Klímy (1988),³⁹⁰ kde se diskutovalo o příspěvcích v samizdatovém časopise *Obsah*, a opět značně nevybíravě, jakoby za mladou generaci, kritizuje jejich elitářství, jejich prominentství, jejich vsebezahlednost – skoro jako by si přitom vypůjčil výrazivo z Bondyho „ideologické zbrojnice“. Zde jeho argumentace najednou

388] Podrobnosti v edičním komentáři ke 2. vydání *Bezejmenné*: Bondy, Egon, *Bezejmenná*, Akropolis, Praha 2019, s. 151–166, především 160–166.

389] Tiskem vyšla tato stať v oddílu dokumentace sborníku *Alternativní kultura*, Josef Alan (ed.), NLN, Praha 2001.

390] Viz filmový dokument použitý ve 4. pokračování patnáctidílného televizního seriálu *Samizdat*, režie Andrej Krob, ČT, 2002.

s inkriminovaným *Dopisem 40 signatářů* docela souzněla.³⁹¹ Tyto názorové skoky u jednoho z nejvlivnějších redaktorů *Revolver Revue* přinejmenším svědčí o tom, jak rychle, jak dynamicky se ve druhé polovině 80. let začaly polarizovat, tříbit názory na vlastní poslání disidentských, latentně opozičních uskupení v totalitním Československu.

2/ Text příslušné pasáže (v kapitole „Vokno“) v Bondyho *Bezejmenné* vskutku provokuje k úvahám jednak ve směru, kde se v jejím autorovi náhle vzala taková zášť, taková až zuřivá nenávisť vůči chartistickým předákům (nutno připomenout, že smířlivá slova zda Bondy má jen pro svého dávného přítele Petra Uhla), a ovšem bohužel též – *cui bono* to vše? Ale snad i studium dokumentů tohoto druhu může napomoci vyjasnit něco z vnitřního duchovního vývoje, z myšlenkového rozrůznění v dějinách českého disentu obecně a Charty pak zvláště.

3/ Je též pozoruhodné, že některé formulace v *Dopise signatářům* k 10. výročí Charty 77 vlastně jakoby do jisté míry reagovaly na některé výtky formulované Bondym v *Bezejmenné*, byť pochopitelně se v *Dopise signatářům* nikde žádný jmenovitý odkaz na inkriminované pasáže nevyskytuje. Zde máme na mysli onu reflexi nutnosti „generační obměny“, onu snahu zapojit více chartistickou „pasivní většinu“ třeba prostřednictvím navrhovaného organizování „fór Charty“. Jistě tedy nelze aspoň vyloučit, že i zde Bondy přispěl, byť třeba i zamýšlel původně něco dosti jiného, svým dílcem do utváření názorových proudů v Chartě, že vlastně tímto svým infamním textem spoluotevřel poslední kapitolu v historii oné podivuhodné a místy rozporuplné symbiózy společenství Charty 77 a komunit undergroundových.

391] Stojí za poznamenání, že na tvrdý Lamperův výpad z přítomných podrážděně zareagoval Karel Pecka, ironicky až sebeironicky Ludvík Vaculík a věcně a vstřícně jedině Václav Havel.

Závěr této poslední kapitoly v dějinách soužití undergroundové komunity s Chartou 77 však nepatří Egonu Bondymu, ale jednomu z představitelů tehdy nejmladší undergroundové generace, totiž Petru Placákovi. Ten v květnu 1988 napsal a samizdatem rozšířil *Manifest českých dětí*, a tak se s ním mohly kruhy nejen chartistického disentu brzy seznámit. V něm se Placák nejenže přihlásil k idejím poloutopického monarchismu, jakožto k nejlepšímu možnému politickému systému, ale hlásal zde též ideje ekologické, ba i egalitářské. Placákova vize byla zčásti poetická, zčásti ironická, zčásti vážně míněná a mezi mladou undergroundovou generací si záhy našla hodně příznivců. Placákův *Manifest* však podepsali i I. M. Jirous a Andrej Stankovič, čímž mu vlastně dali své požehnání za celou starší undergroundovou generaci. Oproti tomu většina předáků Charty 77 byla zděšena: jejich serióznost se prostě nedokázala vyrovnat s takovýmto plodem hravosti a imaginace. Jenže jakmile Placák (sám Chartu nikdy nepodepsal, ale jeho otec prof. Bedřich Placák byl jeden čas dokonce jejím mluvčím a jeho bratr Jan signatářem byl) začal se svými „českými dětmi“ spoluorganizovat různé protivládní demonstrace (např. na Škroupově náměstí 10. prosince 1988 a během tzv. Palachova týdne 15. – 18. ledna 1989), museli chartisté volky nevolky vzít zavděk i tímto zřejmě nepříliš vítaným spojencem. V dialogu mezi Chartou 77 a undergroundovou komunitou se tak objevilo něco, co zde až doposud velice chybělo: smysl pro humor, pro (sebe)ironii a také během předchozích let nebyvalá akceschopnost. V závěru této studie nechť stojí úryvek z *Manifestu českých dětí*.³⁹²

392] Placákův *Manifest* vyšel v letech 1988–89 několikrát v samizdatu, poprvé v Informacích o Chartě (INFOCHu), XI, č. 20, 1988, s. 16–18, podruhé v Placákově vlastním samizdatovém periodiku Koruna (1989, č. 2, s. 2–3), zde dokonce i v latinském překladu pod titulem *Bohemorum liberorum declaratio*. Vyšel též v pařížském Svědectví, 1988, č. 85, s. 269–270, ale nejkurióznější je publikace jeho části (obsáhlejší však, než je naše ukázka!) v Rudém právu, roč. 69, č. 22, 26. 1. 1989, s. 2, v rubrice „Na dotazy čtenářů“: redaktoři RP tehdy zřejmě předpokládali, že text bude působit jako odstrašující příklad a také ho tak komentovali.

My, české děti, vyhlašujeme, že Svatováclavská koruna, České království, trvá.
Připravujeme se na příchod nového krále, což je náš nejvyšší cíl.

Král z boží milosti je Bohu odpovědný za svou zemi a za svůj lid!

Král je záštitou slabých proti mocným a bohatým!

Král je záruka, ochraňuje lesy, zvěř, přírodu proti vládnoucím kriminálním živlům, bez nejmenšího pozastavení loupícím a ničícím poklady země, aniž by zemi to, co jí vzaly, nahradily!

Král je zákon, před kterým jsou si člověk, strom, zvíře, půda, les rovni a jakékoliv jednání jednoho na úkor druhého je zločin!

Král pronajímá svému lidu zemské statky nebo je dává v dědičné držení a má radost, když se jeho lid s úctou stará o dědictví země a s láskou obhospodařuje půdu, matku, z které on sám před tisíci lety vzešel!

Království je posvátné dědictví a posvátné dědictví je ta největší úcta ke všemu – ke každému stromu, potůčku, hoře, mravenci v lese, k lidem a jejich dílu, k důstojnosti každého jednotlivého člověka!

Království není vláda menšiny na úkor většiny či vláda většiny na úkor menšiny!

Království není vláda několika tisíc hrabivců, samozvanců, darmožroutů a parazitů země a národa!

Království je posvátné.

Obsah

Úvodem	/5
Od avantgardy přes podzemí do undergroundu – skupina edice Půlnoc 1949–1955 a undergroundový okruh Plastic People 1969–1989	/7
K bibliografii edice Půlnoc	/71
Boudník jako slovesný tvůrce a jeho samizdatová edice Explosionalismus	/93
Nástin periodizace tvůrčích etap v Bondyho raném básnickém díle	/111
Morgenstern a Bondy	/139
Bondyho <i>Legendy a Příšerné příběhy</i>	/153
Evokace, inspirace, dedikace – zmínky o Honze Krejcarové v díle Egona Bondyho	/179
Podzemí a underground – postavení undergroundové komunity v české společnosti 70. a 80. let a specifické hodnoty undergroundové kultury	/191
Umělecké experimenty hudebníků českého undergroundu	/209
Motivy „apokalypsy“ jakožto významný prvek undergroundové literatury doby „normalizace“	/243
Samizdatové publikace v Československu v letech 1948–1989, jejich typy a funkce	/265
<i>Invalidní sourozenci</i> a jejich religiozní motivy	/305
Charta 77 a underground	/317
Egon Bondy – apologeta a teoretik českého undergroundu	/343
Vliv Otokara Březiny na Egona Bondyho?	/361
Jirousova <i>Zpráva o třetím českém hudebním obrození</i> – vznik, struktura a funkce	/387
Magorovy básnické parafráze	/417

Literární dílo největšího mystifikátora českého undergroundu /429

Milan Kozelka jako literární autor /445

Svědectví Josefa Vondrušky /463

Bibliografie /481

Hudební nahrávky /511

Dokumentární filmy /514

Jmenný rejstřík /517

Ediční poznámka /539